

Integráció a fejekben: a romák társadalmi integrációjának érzékelése és megítélése a lakosság körében

Bernát Anikó

A romák kirekesztettsége, azaz társadalmi integrációjuk sikertelensége a rendszerváltás óta eltelt két évtized alatt folyamatosan látható és érzékelhető volt, de az utóbbi években-hónapokban mindez a korábbiaknál is nyilvánvalóbbá vált a társadalomkutatók és a közvélemény számára egyaránt. A magyarországi cigányság helyzetének lakossági megítélése az utóbbi évtizedekben egyre nyíltabban cigányellenes, egyre többen magukat a cigányokat teszik felelőssé jelenlegi helyzetükért. Efféle retorikával parlamenti párttá lehetett válni 2010-ben, de ugyanennek az attitűdnek egy extrém indikátora lehet a 2008–2009 folyamán történt cigányokkal szembeni támadássorozat is.

Kérdés azonban, hogy a hevesebbnek tűnő cigányellenesség, a cigányság saját felelősségének a korábbiaknál jóval erősebb hangsúlyozása csak a médiából nyert torz tapasztalat vagy a magyar lakosság valóban ehhez hasonlóan gondolkodik. Ez a tanulmány erre a kérdésre keresi a választ, a fellelhető – nem túl bő kínálatú – adatforrások alapján. Mindenekelőtt azonban érdemes röviden áttekinteni, hogy hol is áll a cigányság integrációja, és ehhez képest integrációjuk szintjét hogyan látja a lakosság, hiszen ez az attitűd maga is jelentősen befolyásolja az integrációt, sőt annak szerves része.

1. A romák társadalmi integrációja – vázlatos helyzetkép a főbb indikátorok alapján

Nem kérdés, hogy a magyarországi cigányság többségi társadalomba való integrációja megrekedt, így továbbra is a társadalom margójára szorított, kirekesztett helyzetben élnek, és ebben a folyamatban legfeljebb csak részsikerek könyvelhetők el a rendszerváltás óta. A magyarországi romák helyzete nem egyedi: a régió országaiban a romák hasonló vagy még mélyebb kirekesztettségben és szegénységben élnek, a fő válságterületek is ugyanazok, csak némi hangsúlybeli eltolódás és az adott ország általános gazdasági fej-

lettségéből adódó eltérések mutathatók ki a különböző országokban élő romák helyzete között. (Ladányi–Szelényi 2004; Bernát 2009)

Az iskolázottság tekintetében tovább nyílt az olló a rendszerváltás óta a többségi és a cigány társadalom között annak ellenére, hogy a cigányok iskolázottsága összességében javult: ma már a roma gyerekek döntő többsége elvégzi az általános iskolát és középfokon folytatja tanulmányait, ezt azonban jelentős részük nem fejezi be, vagy olyan alacsony, illetve nem piacképes végzettséget szerez, amellyel ugyanúgy versenyképtelenek a munkaerőpiacon, mintha alacsonyabb végzettségük lenne. Ebben a folyamatban kiemelten fontos a roma diákok átlagon felüli lemorzsolódása a középiskola első egy-két évében, valamint a roma tanulók nagyfokú iskolai szegregációja főleg az általános iskolában, de a középiskolában is. A roma és nem roma diákok közti különbségeket legnagyobb mértékben a családi háttér, azaz a szülők iskolázottsága és foglalkoztatása, valamint a család anyagi helyzete magyarázza (Kertesi–Kézdi 2009a; 2009b). Mindebben szerepe van annak is, hogy a romák lakóhelyi szegregációja is egyre erősödött az elmúlt két évtizedben.

Az alacsony iskolai végzettség közvetlen következménye az alacsony munkaerő-piaci részvétel, azaz a legális munkával rendelkezők rendkívül alacsony aránya, ami a legutóbbi Cigányvizsgálat szerint 2003-ban az aktív korú romák egyötödét jelentette (Kemény–Jankó–Lengyel 2004). A roma nők munkaerő-piaci részvétele különösen alacsony: tízből egy aktív korú roma nőnek van csak munkája. Ez rávilágít a roma nők többszörösen összetett hátrányos helyzetére, ami mögött még a férfiakénál is alacsonyabb iskolázottságuk áll (Bernát–Páthy–Dencső 2009). A romák jelentős része így fekete munkából kényszerül fenntartani családját, mindamelllett, hogy a roma háztartásokban a készpénzes állami támogatások szerepe is kiemelkedő.

Az alacsony iskolázottság és munkaerő-piaci részvétel jelentős anyagi deprivációhoz vezet: ma Magyarországon a romák szegénységi kockázata minden más társadalmi csoporténál magasabb, a roma háztartásfőjű háztartásokban élők szegénységi rátája 70%, ami az utóbbi években növekvő tendenciát mutat. Ettől nem független, hogy azokban a társadalmi csoportokban magasabb jóval az átlagnál a szegénységi ráta, amelyekben a romák aránya is magas, így a munkanélküliek, a gyermekes (különösen a többgyermekes) családok, a fiatal felnőttek és a községekben élők között.¹

A fentiek alapján nem túlzás azt állítani, hogy a magyarországi roma lakosság relatív helyzete romlott és kirekesztettebb helyzetben él a rendszerváltás óta, hiszen a cigányság jelentősen és egyre jobban elmarad a többségi

¹ Erről bővebben lásd Gábor András és Szívós Péter *Jövedelmi szegénység és anyagi depriváció Magyarországon* c. tanulmányát e kötetben.

társadalomtól az iskolázottság, a foglalkoztatottság és a jövedelmek terén, amivel párhuzamosan a lakóhelyi és az iskolai szegregáció mértéke is tovább nőtt. A következőkben azt mutatjuk be, hogy a cigányság kirekesztettségét és annak mélyülését mennyire érzékeli és hogyan ítéli meg a lakosság.

2. *A romák integrációjának lakossági percepciója*

2.1. A romák szegénységének lakossági megítélése

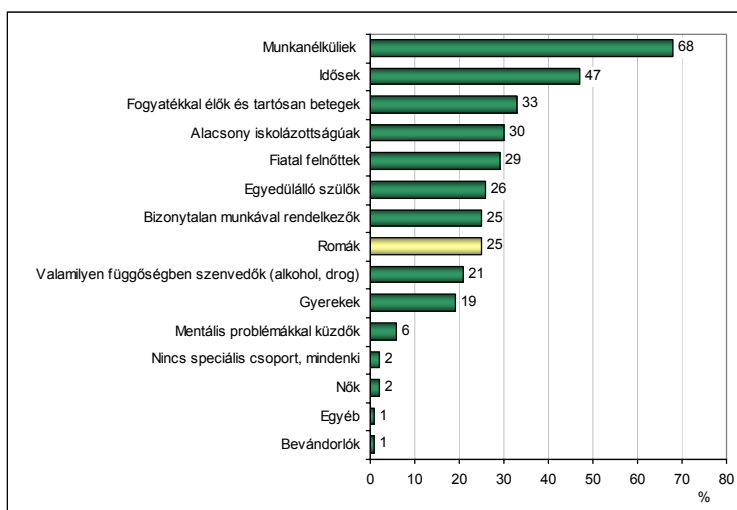
A 2009. évi *Eurobarometer* adatfelvétele során mind a 27 EU-tagállamban megvizsgálták, hogy a lakosság mely társadalmi csoportokat tartja a leginkább veszélyeztetettnek arra, hogy szegénnyé váljon². Ahogy az *1. ábra* mutatja, a magyarok legnagyobb arányban – tízből közel heten, illetve öten – a munkanélkülieket és az időseket sorolták ide, míg tízből (közel) hárman a fogyatékkal élőket és tartósan betegeket, valamint az alacsony iskolázottságúakat, a fiatalokat és a bizonytalan munkával rendelkezőket. Csak őket követik a romák: a magyar lakosság csupán egynegyede szerint tartoznak ők a leginkább veszélyeztetett négy társadalmi csoport közé, holott, ahogy már utaltunk rá, a cigányság – pontosabban a roma háztartásfőjű háztartásokban élők – szegénységi kockázata a legmagasabb ma Magyarországon. Ugyanakkor a második helyen szereplő idősek szegénységi kockázata valójában alacsonyabb, mint ahogy azt a lakossági vélemények sugallják, szemben a gyermekekével, amely szintén az egyik legmagasabb kockázatú csoport.³

A romákat az átlagosnál nagyobb arányban sorolják a magas szegénységi kockázatú csoportok közé azok, akik magukat is alacsonyan helyezik el a társadalmi hierarchiában. Figyelemre méltó, hogy a nagyobbaktól a kisebb települések felé haladva csökken azok aránya, akik szerint a romák a legszegényebb csoportok közé tartoznak: míg a nagyvárosokban minden harmadik válaszadó így gondolkodik, addig a falvakban csak minden hetedik-nyolcadik.

² A kérdőívben felsorolt tíz csoportból a négy legmagasabb szegénységi kockázatú társadalmi csoportot lehetett megjelölni.

³ Bővebben lásd Gábos András és Szivós Péter *Jövedelmi szegénység és anyagi depriváció Magyarországon* c. tanulmányát e kötetben.

1. ábra. A magyarok szerint a szegénység kockázatának leginkább kitett társadalmi csoportok – az adott csoportot a négy leginkább veszélyeztetett közé választók aránya (%)

Forrás: Eurobarometer 2009, saját számítás.

Ugyanezt a kérdést uniós szinten vizsgálva azt találjuk, hogy a romák szegénységi kockázatát a legnagyobb arányban azokban az országokban tartják fontosnak, ahol jelentős számú-arányú roma népesség él (Svédország kivételével), de ezen országok közül is kiemelkedik Magyarország, Szlovákiával együtt. Az EU 27 tagállamában – amelyek igen erősen szórnak a romák lélekszáma és lakosságon belüli aránya tekintetében, de a romák országon belüli társadalmi helyzete szerint már jóval kevésbé különböznek – a lakosság átlagosan 6%-a sorolja a leginkább veszélyeztetett négy csoport közé a romákat, de Spanyolországban, Csehországban, Romániában, Svédországban és Bulgáriában 10–16%, Magyarországon 25%, Szlovákiában pedig 28%. Ugyanakkor ezekben az országokban a romák szegénységi kockázata számottevően magasabb még a velük azonos lehetőségek között élő nem roma szomszédaikhoz viszonyítva is (1. táblázat).

1. táblázat. *A romákat a szegénység kockázatának leginkább kitétek közé soroló EU-országok és a romák száma, aránya és a szegények aránya az egyes országokban a 2000-es években*

Országok	<i>A romákat a legnagyobb szegénységi kockázatu csoportok közé sorolók aránya^a</i>	Jövedelmi szegények aránya a romák között ^b	Jövedelmi szegények aránya a romák szomszédságában élő nem romák között ^b	A roma népesség becsült száma az országban (ezer fő) ^b	A roma népesség becsült aránya az országban ^b
Magyarország	25%	8%	5%	520–650	5–8%
Szlovákia	28%	n.a.	n.a.	380–520	8–10%
Bulgária	16%	49%	6%	550–800	7–10%
Románia	12%	67%	20%	1500–2000	7–9%
Csehország	11%	25%	9%	175–200	2%
Svédország	15%	n.a.	n.a.	35–40	0,5%
Spanyolország	10%	n.a.	n.a.	650–800	2%

Forrás: a) Eurobarometer 2009 alapján saját számítás – azon országok szerint, amelyekben a legtöbbet sorolták a romákat a legnagyobb szegénységi kockázatu országok közé.

b) A UNDP Vulnerable Groups Dataset (2005) alapján saját számítás (ld. Bernát (2009), kivéve Spanyolország és Svédország esetében a roma népesség becsült számát, ahol Liégeois (2007).

Megjegyzés: Jövedelmi szegények aránya: a napi 4,3 USD/fő vásárlóerő-paritáson mért jövedelemnél kevesebből élők aránya, kivéve Csehország, ahol 11 USD/fő vásárlóerő-paritáson mért jövedelemnél kevesebből élők aránya.

n.a. = nincs adat.

A magyarok, akárcsak számos más ország lakosai, a romák „valós” szegénységi kockázatához képest kevésbé tartják a cigányokat a szegénység által veszélyeztetett csoportnak, ami a lakosság cigányokkal szembeni attitűdjének indikátoraként is értelmezhető. Még ennél is élesebb állítás olvasható ki abból, hogy a magyarok szerint 100-ból átlagosan 76 cigány kap szociális segítyt, miközben átlagosan csak kevesebb, mint a felének, 31-nek kellene kapnia. Ha azonban ugyanezt a kérdést más magas szegénységi kockázatu csoport esetében tesszük fel, ellentétes mintázatot kapunk: minden más kérdésű csoport, azaz a nagycsaládosok, a munkanélküliek, az alacsony nyugdíjjal rendelkezők és a rokkantak, fogyatékkal élők esetében a közvélemény szerint kevesebben kapnak segítyt, mint amennyinek kellene (2. táblázat). Mindez egyértelműen azt mutatja, hogy a magyar lakosság szerint a cigányok „túlsegélyezettek”, ami a cigánysággal és szociális helyzetével szembeni ellenérzésekre utal.

2. táblázat. A szociális segély elterjedtsége és szükségessége a magyar lakosság véleménye szerint egyes magas szegénységi kockázatú társadalmi csoportok körében

	Ön szerint szociális segélyt 100-ból...		
	hány fő kap?	hánynak kéne kapnia?	Különbözet
Nagycsaládosok	43	58	-15
Munkanélküliek	47	53	-5
Alacsony nyugdíjjal rendelkezők	27	60	-33
Cigányok	76	31	45
Rokkantak, fogyatékkal élők	41	67	-26

Forrás: TÁRKI Omnibusz 2010. február, saját számítás.

A cigányok esetében tehát 45 fős különbséget kapunk, azaz igen jelentős az észlelt és az elvárt segélyezettek száma közötti különbség mértéke. Nem meglepő, hogy a kérdezettek etnikai hovatartozása befolyásolja a leginkább ebben a kérdésben a válaszokat: a romák⁴ szerint több romának kellene segélyt kapnia, mint amennyien véleményük szerint jelenleg kapnak (a különbség -6 fő). Ezzel szemben a nem romák az átlagosnál magasabbnak ítélik a „túlfizetés” mértékét a romák körében (szerintük 50 fővel több roma kap segélyt, mint amennyinek igazán szüksége lenne rá). Még ennél is magasabb, +59 fős különbséget találunk a közép-magyarországi régióban élők véleménye szerint, míg átlagon aluli, de szintén pozitív értéket találunk a romák által legnagyobb számban lakott észak-magyarországi és dél-dunántúli régióban (+32 és +36 fős különbséget). Azaz nincs olyan régiója az országnak, ahol a válaszadók ne gondolnák azt, hogy a cigányok között jóval többen részesülnek szociális segélyben, mint amennyiüknek kellene. Ugyanígy nem találunk a cigány válaszadókon kívül egyetlen olyan társadalmi csoportot sem, amelynek tagjai azt gondolnák, hogy a romák általuk észlelt segélyezettsége megfelelő vagy akár a szükségesnél még alacsonyabb mértékű is. A cigányok „túlszegélyeztettségét” az átlagosnál kisebb mértékűnek is csak néhány olyan csoport tartja, amelyben magas a romák aránya: ilyenek a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők és a munkanélküliek.

Az előzőekkel rokon, de kissé másképp fogalmazó kérdéscsoport elemzése hasonló eredményt hoz. Az *Állam és polgárai* című kutatásban 2007-ben azt vizsgáltuk, hogy a lakosság véleménye szerint mely társadalmi csoportok

⁴ A kérdezőbiztos megítélése alapján romának minősített válaszadók.

szorulnak rá leginkább az állami támogatásra és hogy vélik, más emberek mely csoportokat helyeznének előtérbe (3. táblázat).

3. táblázat. *Mely társadalmi csoportokat kellene az államnak támogatnia? (%)**

Támogatandó csoport	Az emberek (mások) mely csoportokat támogatnák	A kérdezett mely csoportokat támogatná	Különbség
Kisgyermekesek	57	63	-6
Tartós betegséggel együtt élők	50	60	-10
Nagycsaládosok	58	58	0
Nyugdíjasok	54	52	2
Szegények	50	51	-1
Fiatalok	27	39	-12
Munkanélküliek	38	33	5
Egyedülálló szülők	27	32	-5
Munkások	15	21	-6
Hajléktalanok	22	19	3
Egyedül élők	17	19	-2
Kistéleplésen élők	13	17	-4
Egyetemisták	12	17	-5
Tanárok, pedagógusok	11	12	-1
Vállalkozók	7	8	-1
Cigányok	10	6	4
Határon túli magyarok	9	6	3
Állami alkalmazottak	7	6	1
Művészek	4	5	-1
A piaci szférában alkalmazottak	4	3	1
Bevándorlók	4	2	2

Forrás: Állam és polgári kutatás 2007, saját számítás.

Megjegyzés: *Azok százalékos aránya, akik az egyes csoportokat az öt leginkább támogatandó csoport közé beválasztották aszerint, hogy más emberek szerint, illetve hogy a kérdezett szerint kiket kellene támogatni, valamint e két válasz közti különbség százalékban. A válaszok a kérdezett véleménye szerint csökkenő sorrendbe állítva.

A felsorolt 21 csoport közül a leginkább támogatandónak azokat tartják a magyarok, amelyekben belül a romák magas arányban fordulnak elő; így a kisgyermekesek, a nagycsaládosok, a szegények, a fiatalok, illetve a munkanélküliek. Ezzel szemben magukat a cigányokat csak nagyon kevesen sorolták a támogatandó öt csoport közé (6%), miközben úgy látják, hogy mások

közül kétszer ennyien (10%) sorolnák oda őket, ám még ezzel együtt is az egyik legkevésbé preferált csoport a cigányoké. Őket már csak olyanok követik a sorban, akiknek kiemelt állami támogatása valóban kérdéses (állami, illetve piaci szférában alkalmazottak), illetve a fő társadalmi problémákon kívül esnek (művészek és bevándorlók).

Mélyebb statisztikai elemzéssel (főkomponens-elemzéssel) tipikus csoportosodásokat keresve egy olyan mintázat rajzolódik ki, ahol két csoportra bomlik a felnőtt magyar lakosság aszerint, hogy jellemzően mely társadalmi csoportokat támogatnák ők maguk, pontosabban melyik az az öt rászoruló csoport, amelynek kiemeltebb állami támogatását indokoltnak találják. Az egyik tábor a „klasszikus” hátrányos helyzetű, rászoruló csoportokat támogatná, így a hajléktalanokat, munkanélkülieket, szegényeket, és ők az előbbieket közé sorolják a cigányokat is. A lakosság egy másik része ezzel szemben inkább olyan csoportok állami támogatását preferálná, amelyek ilyen értelemben nem a leginkább bevett csoportok, de őket valamilyen sajátosság, speciális jellemző miatt mégis olyan jövedelmi hátrány éri, ami miatt jogosan kaphatnának állami támogatásokat. Ilyenek a kistelepülésen élők, az egyetemisták, az egyedülálló szülők, az állami alkalmazottak, de a piaci szférában alkalmazottak is, a művészek, tanárok, munkások, bevándorlók és a határon túli magyarok.

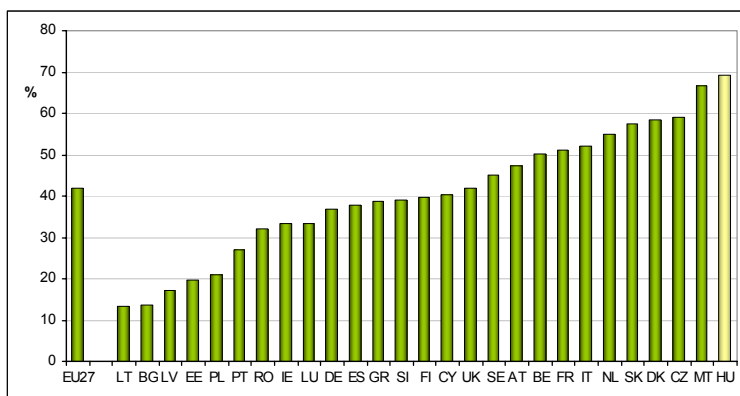
2.2. Az etnikai alapú társadalmi feszültségek lakossági percepciója

Az előbbi kérdéssor közvetetten méri azt a társadalmi feszültséget a romák és a többségi társadalom között, amelyet az Eurobarometer 2009. évi (már idézett) kutatása közvetlenül is megvizsgált. Ezek szerint európai uniós összehasonlításban Magyarország számít a feszültségeket leginkább érzékelő országnak a kutatás által vizsgált mind a négy kérdés alapján. Azaz nemcsak az etnikai csoportok közötti feszültség terén, hanem más aspektusokból is: a szegények és gazdagok, a vezetők és alkalmazottak, valamint az idősek és fiatalok közötti feszültségeket is legnagyobb mértékben a magyarok érzékelik (2/a–2/d. ábra). Éppen ezért nem mondható meg pontosan, hogy az etnikai alapú feszültségek mértéke mennyiben tekinthető az általános feszültség-potenciál eredményének, és mennyiben értelmezhető önmagában.

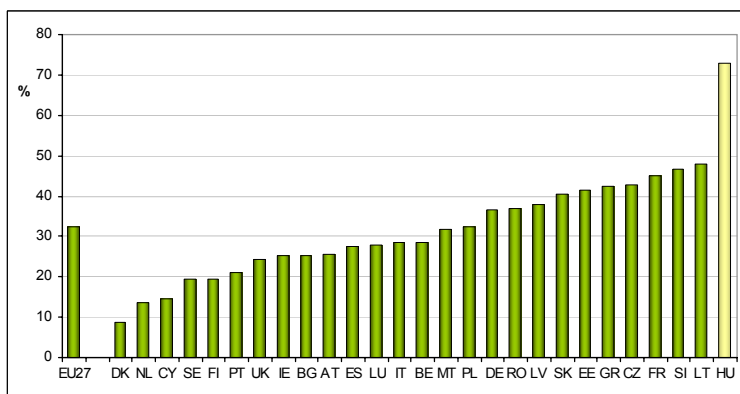
Ami az etnikai alapú feszültségeket illeti, Magyarország ugyan e tekintetben is élen jár, de az országok között igen kicsi különbség van ebben a kérdésben: a 27 EU-tagállamból 16-ban a lakosoknak csak kevesebb, mint 10%-a érzi úgy, hogy egyáltalán nincsenek etnikai alapú társadalmi feszültségek az országban.

2. ábra. Társadalmi feszültségek az egyes EU-országokban a lakosság szerint⁵

2/a. ábra. A különböző etnikai csoportok között sok feszültséget érzékelők aránya (%)

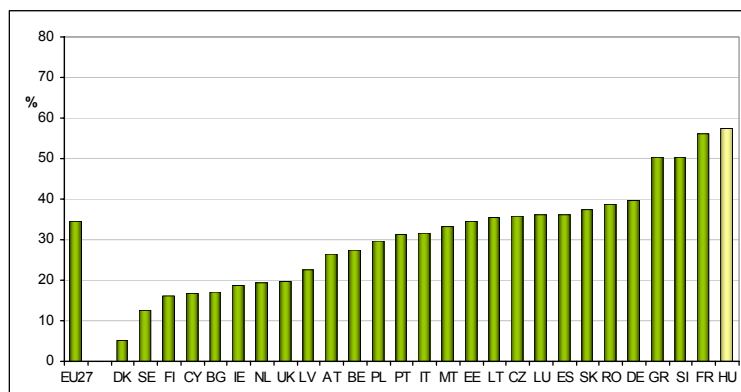
2/b. ábra. A szegények és gazdagok között sok feszültséget érzékelők aránya (%)

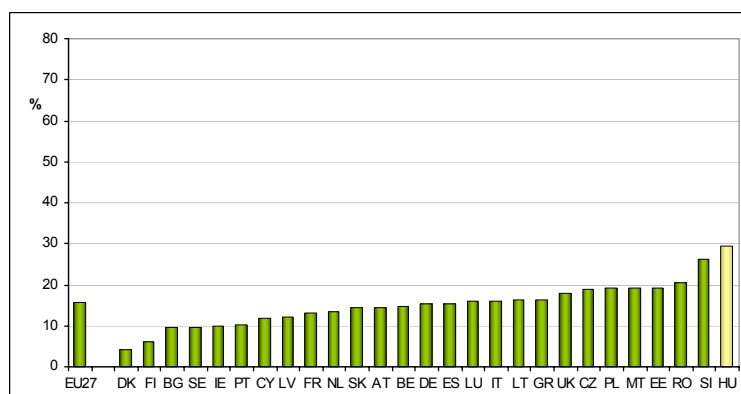
⁵ Az adatok forrása az Eurobarometer 2009, saját számítás.

Rövidítések: BE – Belgium, BG – Bulgária, CZ – Csehország, DK – Dánia, DE – Németország, EE – Észtország, IE – Írország, ES – Spanyolország, FR – Franciaország, GR – Görögország; IT – Olaszország, CY – Ciprus, LV – Lettország, LT – Litvánia, LU – Luxemburg, HU – Magyarország, MT – Málta, NL – Hollandia, AT – Ausztria, PL – Lengyelország, PT – Portugália, RO – Románia, SI – Szlovénia, SK, Szlovákia, FI – Finnország, SE – Svédország, UK – Egyesült Királyság.

2/c. ábra. A vezetők és alkalmazottak között sok feszültséget érzékelők aránya (%)

2/d. ábra. Az idősek és fiatalok között sok feszültséget érzékelők aránya (%)

A négy felsorolt feszültségforrás közül a magyar lakosság véleménye szerint a legerősebb társadalmi feszültség a szegények és a gazdagok között, valamint etnikai alapon, azaz a romák és nem romák között húzódik. Jelentős feszültséget észlel e két területen a magyarok héttizede, további egynegyedük is tapasztal valamekkora feszültséget, míg mindössze csak 4-4%-nyian mondják azt, hogy szerintük nincsenek efféle feszültségek a magyar társadalomban. Az előzőekkel megegyező mértékű, csak valamivel kisebb intenzitású feszültségről tanúskodnak az adatok a vezetők és az alkalmazottak között,

míg valamivel kisebb mértékűről, de összességében magas arányúról az idősök és fiatalok között (ezen a téren tízből nyolcan tapasztalnak feszültséget).

Összességben tehát Magyarország feszültségekkel teli társadalmi viszonyai között etnikai alapon képződött feszültségeket szinte mindenki érzékel, csakúgy, mint az ettől nem független szegények és gazdagok közti feszültségeket. Nem is meglepő tehát, hogy akik jelentős feszültséget érzékelnek a szegények és a gazdagok között, azok még az átlagosnál is magasabb arányban vélekednek úgy, hogy jelentős feszültségek vannak etnikai alapon is, és mindez fordítva is igaz: akik erős feszültségeket tapasztalnak az etnikai csoportok között, azok még az átlagosnál is magasabb arányban látnak feszültséget a szegények és gazdagok között is.

Az etnikai alapú társadalmi feszültségek észlelése nem függ a főbb társadalmi-demográfiai jellemzőktől, azaz a nemtől, kortól, iskolai végzettségtől, de attól se, hogy a kérdezett hova helyezi magát a társadalmi hierarchiában. Egyedül a válaszadó lakóhelyének típusa differenciál a vélemények között számottevő mértékben: eszerint éppen a falvakban élő válaszadók feszültségérzete relatíve a legalacsonyabb, holott a romák éppen a kis településeken élnek a legnagyobb arányban.

2.3. A romákkal kapcsolatos sztereotípiák alakulása

A cigányokkal kapcsolatos előítéletek alakulása vegyes képet mutat: a többnyire inkább stagnáló, néhány kérdésben azonban kissé romló helyzet összességében még mindig igen magas fokú előítéletességet jelent (Bernát–Sik–Tausz 2008). Az előítéletek mértékének változatlansága tulajdonképpen azt is jelentheti, hogy az utóbbi években nyíltan és intenzíven a közbeszédben is megjelenő előítéletes állítások eddig is jelen voltak a felszín alatt, de akár azt is, hogy nem ezek az attitűdállítások a legalkalmasabbak az etnikai előítéletek mérésére. Ugyanakkor az, hogy az itt bemutatott három negatív és három pozitív tartalmú sztereotípiát általánosan mért előítéletesség változását 1994 és 2008 között nyomon követhetjük, ritka lehetőséget ad az időbeli változások vizsgálatára ebben a témában. Ráadásul a legutolsó adatpont még éppen azt az állapotot tükrözi, amikor még nem vált napi szinten meghatározóvá a romák helyzetének és „viselkedésének” (leginkább szélsőséges formában) a közbeszédbe való emelése, amely főleg 2009-től volt jellemző, s egyre inkább fokozódott a 2010-es választási kampányban. Továbbá ez az adatfelvétel ugyancsak éppen hogy megelőzi a 2008–2009-es cigányok elleni támadásozrotatot, amely szintén jelentős mértékben, bár másképp fókuszált a romákra a közbeszédben.

A negatív tartalmú sztereotípiák esetében az aktuális politikai és közéleti diskurzusban központi szerepet kapó „cigánybűnözéssel” kapcsolatos vélemények változását kell kiemelni: a kilencvenes években először némileg csökkent, majd növekedett azok aránya, akik szerint „*a bűnözési hajlam a cigányok vérében van*”. 1994-ben ugyanis még a lakosság közel kétharmada vélekedett és válaszolt így, ami az ezredforduló első éveiben kismértékben csökkent, ám 2008-ra újra szignifikáns mértékben emelkedett és elérte a 60%-ot. Valamelyest csökkent az előítéletesség mértéke, de továbbra is igen magas az egyetértők aránya azzal az állítással kapcsolatban, amely szerint „*a cigányok gondjai megoldódnának, ha végre elkezdénének dolgozni*”: 1994-ben 10 kérdezettből közel 9, 2008-ban pedig közel 8 értett ezzel egyet. Szintén kb. 10 százalékponttal csökkent az egyetértők aránya azzal a nyíltan diszkriminatív állítással kapcsolatban, amely szerint „*csak helyeselni lehet, hogy még vannak olyan szórakozóhelyek, ahová a cigányokat nem engedik be*”, de továbbra is figyelemre méltóan magas arányban, a lakosság több, mint harmada vállalja fel ezt a véleményt. (4. táblázat)

4. táblázat. *A romákkal kapcsolatos lakossági vélemények alakulása a rendszerváltás óta – az adott állítással egyetértők aránya az összes megkérdezett körében (%)*

	1994	1997	2000	2002	2008
Pozitív állítások					
A cigányoknak több támogatást kell adni, mint a nem cigányoknak.	15	10	15	12	8
Minden cigány gyermeknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanuljon.	–	–	88	89	86
A cigányok között a hagyományos családi értékek tisztelete erősebb, mint a nem cigányok között.	–	–	63	66	66
Negatív állítások					
A cigányok gondjai megoldódnának, ha végre elkezdénének dolgozni.	89	–	85	88	78
A bűnözési hajlam a cigányok vérében van.	64	–	55	53	60
Csak helyeselni lehet, hogy még vannak olyan szórakozóhelyek, ahová a cigányokat nem engedik be.	46	47	38	33	36
N	988	3857	1521	1022	4040

Forrás: 1994: MTA Pszichológiai Intézet: Autoitarizmus és előítéletek kutatás; 1997: a Magyar Háztartás Panel 6. hulláma; 2000: TÁRKI Omnibusz 2000/12.; 2002: MTA Pszichológiai Intézet – TÁRKI Véleménykutatás 2002. május – ezek eredményeit közli Enyedi–Fábián–Sik (2004); 2008: TÁRKI Omnibusz 2008/5., 2008/6., 2008/7.

A pozitív tartalmú állítások között csökkent a cigányok „többlettámogatásával” való egyetértés, amit már 1994-ben is csak kevesen, 15%-nyian pártoltak, 2008-ra azonban ennek felére, 8%-ra esett az így vélekedők aránya. A másik két pozitív állítás kapcsán csak rövidebb távon ismerjük a vélemények alakulását: mind a cigány gyerekek iskolai integrációja, mind pedig a cigány hagyományok értéként való megítélése kapcsán magas egyetértést találunk, amelyek nem változtak szignifikáns mértékben 2002 és 2008 között (4. táblázat). Érdeemes megfigyelni, hogy tízből nyolc-kilenc magyar elvben egyetért azzal, hogy minden cigány gyermeknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanuljon, mindamellet, hogy az etnikai alapú iskolai szegregáció elterjedt világszerte.

5. táblázat. A romákkal kapcsolatos lakossági vélemények a négy visegrádi országban – az adott állítással egyetértők aránya az összes megkérdezett körében 2008 áprilisában (%)

	Magyarország	Lengyelország	Szlovákia	Csehország
A cigányok gondjai megoldódnának, ha végre elkezdenének dolgozni.	79	75	85	88
A cigányoknak több támogatást kell adni, mint a nem cigányoknak.	9	11	12	7
Minden cigány gyermeknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanuljon.	83	92	77	91
A cigányok között a hagyományos családi értékek tisztelete erősebb, mint a nem cigányok között.	64	55	38	58
A bűnözési hajlam a cigányok vérében van.	61	42	78	68
Csak helyeselni lehet, hogy még vannak olyan szórakozóhelyek, ahová a cigányokat nem engedik be.	36	16	40	21
N	1010	1101	1080	971

2008 áprilisában a CEORG⁶ együttműködés keretében⁷ Magyarország mellett a másik három visegrádi országban is megvizsgáltuk ezeket a kérdéseket (5. táblázat). Elsőre a négy országban hasonló sorrendet kapunk a hat

⁶ Central European Opinion Research Group.

⁷ A kutatás mind a négy országban egy időben, azonos kérdőíven és azonos módszertan mentén (személyes kérdezéssel történő kérdőíves vizsgálat a felnőtt lakosságot reprezentáló országos mintán kb. 1000 fő megkérdezésével) történt, így az adatokat összehasonlíthatónak tekinthetjük.

állításával való egyetértés szempontjából és nagyságrendileg azonos arányokat is találunk. Ha azonban részleteiben vetjük össze a négy ország eredményeit, akkor általában – a négy ország közül a legkisebb számú roma lakossággal rendelkező – Lengyelország tűnik a legkevésbé előítéletesnek (ugyanakkor a lengyelek körében is magasnak mondható az előítéletes válaszolók aránya). Lengyelországot Magyarország követi, míg a leginkább előítéletesnek Csehország és Szlovákia lakosai tűnnek a válaszok alapján.

Ki kell emelni, hogy milyen magas az egyetértők aránya minden országban abban a szélsőségesen előítéletes állításban, amely szerint „*a bűnözési hajlam a cigányok vérében van*”: a „legtoleránsabb” lengyelek körében is 10-ből 4-en vállalják fel ezt a véleményt, a magyarok körében már hatan, a csehek körében közel heten, míg a szlovákok között 10-ből közel 8-an vélekednek így.

3. Összegzés

Vitathatatlan, hogy a cigányság az egyik leginkább hátrányos helyzetű társadalmi csoport ma Magyarországon, kirekesztettségük mértéke még növekedett is a rendszerváltás óta. A lakosság észleli ugyan a cigányság társadalmi leszakadását és szegénységét, de nem viszonyul hozzá se empatikusan, se segítő attitűddel. Mindez nem meglepő, hiszen az utóbbi években különösen felerősödött a cigányellenesség, illetve annak észlelete, amit a közbeszédben, a médiában, főleg kampányidőszakban tapasztalhattunk. Kérdés azonban, hogy ez a fokozott cigányellenes attitűd csak a médián keresztül tűnik ilyennek vagy a magyar lakosságot valóban és egyre erőteljesebben áthatja ez.

Ma Magyarországon a romák szegénységi kockázata a legmagasabb, egyetlen más társadalmi csoportnak sincs akkora esélye szegénnyé válni, mint a roma háztartásfőjű családokban élőknek. Ennek ellenére a magyar lakosság mindössze egynegyede ítéli meg úgy, hogy a romák a szegénység által leginkább veszélyeztetett társadalmi csoportok közé tartoznak. Ugyanakkor a lakosság szerint több olyan társadalmi csoport is van, amelyek a romáknál még inkább veszélyeztetettek, és bár ezek között van olyan, amelyben a romák aránya átlagon felüli (így a munkanélküliek vagy az alacsony iskolázottságúak), de akad olyan is, amelyekben arányuk nem kiemelkedő, sőt átlagon aluli (mint például az idősek vagy az egyedülálló szülők). Azaz hiába magasabb mindenmás csoportnál a romák szegénységi kockázata, a lakosság szerint más csoportok még inkább ki vannak téve a szegénnyé válás veszélyének. És mégis, európai uniós összehasonlításban a magyaroknál csak a szlovák lakosság gondolja nagyobb arányban úgy, hogy a romák a szegénységnek leginkább kitett csoportok közé tartoznak.

Ha nem általában a szegénység, hanem ennek konkrét következménye, a segélyeztettség szempontjából vizsgáljuk a lakossági véleményeket, akkor még az előzőeknél is kevésbé megértő attitűdöt találunk, sőt, az már-már ellenségesnek is nevezhető. A lakosság szerint ugyanis a cigányság „túlsegélyezett”: sokkal több roma kap segítyt, mint amennyinek kellene kapni, míg más rászoruló csoportok kapcsán éppen fordított a helyzet: kevesebben kapnak, mint amennyiüket megilletne.

Ezt a fajta feszültséget a romákkal szemben jól mutatja, hogy a magyarok érzékelik a legtöbb feszültséget európai uniós összehasonlításban, nemcsak a különböző etnikai csoportok között, de a másik három dimenzióban is: az életkor, a jövedelem és a foglalkozási hierarchia alapján is. Így azonban nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy a cigányokkal szemben érzett feszültség önmagában milyen mértékű, hiszen a magyar minden más vizsgált téren is Európa legtöbb feszültséget észlelő nemzete.

IRODALOM

- Bernát A. 2009: The Roma in Eastern Europe. In: GESIS Social Sciences Eastern Europe – Thematic Series, Issue 2. 2009 http://ivris.fss.muni.cz/download/091215101719Roma%20in%20Central%20and%20Eastern%20Europe_09.pdf (Letöltés dátuma: 2010. július 19.)
- Bernát A. – Sik E. – Tausz K. 2008: A társadalom általánosított bizalom szintje és a romákkal, illetve fogyatékkal élőkkel szembeni előítéletek. Budapest: TÁRKI.
- Bernát A. – Páthy-Dencső B. 2009: A roma nők helyzete kelet-európai összehasonlításban az ezredforduló után. In: Nagy I. – Pongrácz T.-né szerk.: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009. Budapest: TÁRKI – Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 165–176. p.
- Enyedi Zs. – Fábrián Z. – Sik E. 2004: Nőtt-e az előítéletek Magyarországon? Antiszemitizmus, cigányellenesség és xenofóbia változása az elmúlt évtizedben. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. szerk.: Társadalmi riport 2004. Budapest: TÁRKI, 375–399. p.
- Kemény I. – Janky B. – Lengyel G. 2004: A magyarországi cigányság 1971–2003. Budapest: Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Kertesi G. – Kézdi G. 2009a: Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. Közgazdasági Szemle, 56. évf. (november), 959–1000. p.
- Kertesi G. – Kézdi G. 2009b: A roma fiatalok általános iskolai eredményessége, középiskolai továbbtanulása és középiskolai sikeressége. Zárótanulmány. Az MTA–KTI „A közoktatás teljesítményének mérése-értékelése” programjának Roma 608. számú produktuma.
- Ladányi J. – Szelényi I. 2004: A kirekesztettség változó formái. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Liégeois, J.-P. 2007: Roms en Europe. Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- UNDP Vulnerable Groups Dataset 2005: Faces of poverty, faces of hope. United Nations Development Programme. Vulnerability profiles of Roma population in Decade of Roma Inclusion countries <http://vulnerability.undp.sk/> (Letöltés dátuma: 2010. augusztus 10.)